

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ.

§. 1.

Ὁ ρ ι σ μ ό ς .

Τὸ ἐποκείμενον τῆς Πολιτικῆς Γεωγραφίας εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς μεγάλας κριτικότητας, αἱ ὅποια ὀνομάζονται Πολιτεῖαι· ὅθεν ἐκτείνεται τῆς τῶσον ἡ Πολιτικὴ Γεωγραφία, ὅσον καὶ αὗται· διότι ὅπου δὲν εἶναι Πολιτεία, ἐκεῖ οὔτε Πολιτικὴ Γεωγραφία ὑπάρχει. Αὕτη ἔλαθε τὴν ὑπαρξίν διὰ τοῦ ἀνθρώπου μόνον· ὅθεν καὶ θεωρεῖ αὐτὸν ὡς διασημότερον κάτοικον καὶ κύριον τῆς γῆς· ὡς δὲν διανοητικὸν καὶ λογικόν, τὸ ὅποion εἶναι ἐπιτήδειον νὰ σχηματίξῃ κατὰ τὸ δοκοῦν πολιτικὰς κοινωνίας, καὶ νὰ διαιρῇ τὰ μεγάλα τῆς γῆς μέρη εἰς μικρὰ, ἀποθλέπον εἰς τὰς ὑπαρχούσας, ἢ ὑπαρχάσας κτήσεις τῶν κοινωνιῶν τούτων. Ὁ ἀνθρώπος ὡς λογικὸς ἔχει γλώσσαν καὶ φρήσκειαν· αἱ ψυχικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις εἶναι ἐπιδοκτικαὶ τινὲς ἐξασπήσεως· διαιρεῖται εἰς διαφόρους κλάσεις καὶ βαθμούς· οἰκειοῦται χαρακτη-

Τόμ. Β΄,

18

ρα ιδιαίτερον ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων· καταγύεται εἰς διάφορα ἐπιτηδεύματα καὶ ἐπαγγέλματα· σχηματίζει τὰς συνοικήσεις του πολυτρόπως, καὶ διατάττει τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ κοινωνίας πολυειδῶς.

§. 3.

Περὶ Γλῶσσῶν.

Τινεσὶ ὑπολαμβάνουσι τὴν Γλῶσσαν ὡς εὐρεματῶν ἀνθρώπων· τινεσὶ δὲ ὡς ἄμεσον δῶρον τῆς τοῦ Θεοῦ παντοδυναμίας. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς θάυμα, ὅτι ἐδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσῃ ἡ φύσις. Οἱ ἄνθρωποι ἀνάσθου ἐσυλλογίζοντο, ἀν καὶ ἐν τῇ νηπιότητι τοῦ κόσμου ὡς νήπιοι, καὶ ἐν τῇ ἀγρίᾳ αὐτῶν καταστάσει ὡς ἄγριοι· ὅθεν οὐδὲ τότε ἐδιάσθησαν νὰ ἐπινοήσωσι φωνὰς, ἵνα συγκοινωνῶσι πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ αἰσθήματα, καὶ ἐκφράζωσι τὰς ἀνάγκας τῶν. Ἐπιτιδὴ ὅμως αἱ ἐννοιαὶ αὗται καὶ ἀνάγκαι ἦσαν κατ' ἀρχὰς ὀλιγώταται· διὰ τοῦτο ἤρμουσιν εἰς αὐτῶν καὶ ὀλίγαι τινεσὶ ἀπλᾶι συλλαβαί, εἰς τὸ νὰ ἐκφράζωνται καὶ συνευθῶνται. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἦεν τότε Ἀνέργαστος καὶ Πενιχρὰ. Ἀλλ' ὅσον αἰγνώσεις αὐτῶν καὶ αἱ χρεῖαι ἐπολλαπλασιαζόντο, καὶ ἐγένοντο νῆαι σύνδεσμοι καὶ σχέσεις, διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν οἰκογενειῶν εἰς ἔθνη· ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθῶσι καὶ λέξεις πλείοτεραι. Ταύτας ἐσχημάτιζον, ἢ διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ τόνου καὶ τῆς φωνῆς, ὡς οἱ Σίνιοι· ἢ διὰ τῆς συν-

θέσει τῶν μονοσυλλάβων φωνῶν, μεταβάλλοντες αὐτὰς κατὰ καιρὸν ἀνάλογως μετὰ τὰς περιστάσεις, καὶ βεβαιώ-
 τούντες τὰς μεταβάσεις ταύτας, ἵνα συνεννοῶνται ἀναμφι-
 σβλήως. Οἱ ἀρχινοῦσατοι αὐτῶν ἐσχημάτιζον ἔπειτα τὰς
 ἐτι ἀνεπεξεργάστους φωνὰς εἰς λόγον συνεχῆ, καὶ τελευ-
 ταιῶν ἐπενόησαν τινὰς χαρακτήρας (τὰ γράμματα) εἰς ἀ-
 νάμνησιν αὐτοῦ. Αὕτη ἡ ἀρχαία γλῶσσα τῶν ἀνθρώπων
 οὐκ ἐξηλείφθη· ἀλλ' εὐρίσκειται ἐτι διεσπαρμένη καὶ ὑ-
 ποκειραμμένη πολυτρόπως, εἰς πάσας τὰς ὑπαρχούσας
 γλώσσας. Αὕτης εἶναι αἱ πρωτότυποι λέξεις, αἱ ὅποιαι
 σημαίνουσι τὰς ἀρχαιοτάτας ἐννοίας καὶ χρείας τῶν ἀν-
 θρώπων, καὶ διακρίνονται μέχρι τοῦ νῦν εἰς τινὰς γλώσσας.

Ἐφ' οὗ μίαι τις οἰκογένεια ἀπεχωρίσθη τῶν λοιπῶν,
 ἢ ἀπεδιώχθη, καὶ κατήντησεν εἰς ἔρημον μακράν· εὗρεν
 ἐκεῖ διόλου ἄλλοια πράγματα, καὶ ἐθιάσθη νὰ ἀκολου-
 θήσῃ τρῶπὸν ἄλλον ζωῆς· διὰ τοῦτο ἐπινοήσασα ἄλλας
 φωνὰς, ἐλησμόνητε κατὰ μικρὸν τὰς παλαιὰς ὡς ἀχρή-
 στους. Ἐὰν δὲ τὰ πράγματα τῆς νέας ταύτης κατοικίας
 οὐκ εἴφερον πολὺ, διετήρησε τὴν πατροπαράδοτον αὐ-
 τῆς γλῶσσαν· ἀλλὰ τὴν μετέβαλεν ὀλίγον, ἢ ἐξ αἰμι-
 λίας, ἢ χάριν καλλωπισμοῦ, ἢ καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν αἰ-
 τιῶν. Τὰ αὐτὰ ἔπραξε καὶ ὁ λαὸς, ἐξ οὗ ἀπεσπάσθη ἡ
 οἰκογένεια· ὅθεν προέκυψε διαφορά μεταξὺ τῶν δύο
 γλώσσων. Πρὸς τοῦτοις εἰάν ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας
 εἶχε τινὰ ἔλλειψιν κατὰ τὸ ὄργανον τῆς φωνῆς, ἢ ἤρ-
 ῆκετο εἰς ἕνα τινὰ τόνον· μετεδίδοτο ἢ ἔλλειψις, ἢ ὁ
 τοιοῦτος τόνος καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν, καὶ ἐγίνοντο δυ-
 νεξάληπτα. Πολλάκις δύο ἑτερόγλωσσα ἔθνη κατήντη-

σαν εἰς πολέμους, καὶ ὑποδουλωθέν τὸ ἓν, συνημί-
 μετὰ τοῦ ἑτέρου. Ἡ γλῶσσα γίνεται κοινῶς συμμετοχή
 τῆς τοιαύτης τύχης· ὡς ἐνόησε ἡ πτώσις τοῦ ἔθνους ἐπι-
 φέρει καὶ τὴν πτώσιν τῆς γλώσσης. Πολλοὶς ὅμως ἀπο-
 μένουσιν ἔχνη πρόδηλα αὐτῆς, καὶ συχνότερον γενέται
 ἄλλη τρίτη γλῶσσα ἐκ τῆς συμμίξεως τῶν δύο ἔθνων.
 Ἐν μέρος τινὸς ἔθνους πλουτίζει καὶ ἐκλεπτύνει τὴν γλῶσ-
 σαν του, διὰ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ ἀγχινοίας, τῶν ἀσχε-
 λιῶν, τῶν συγγραφέων, καὶ τῶν ξένων γλωσσῶν· ἐν ἄ-
 ἄλλο τι μέρος τοῦ αὐτοῦ ἔθνους διατηρεῖ τὴν αὐτὴν γλῶσ-
 σαν ἀμετάβλητον, ἢ μεταχειρίζεται τρόπον ἄλλον τοῦ
 πλουτισμοῦ καὶ ἐκλεπτύσεως αὐτῆς· ἐντεῦθεν λατὸν δύ-
 νανται νὰ προκύψωσι διὰ γλῶσσαι. Πᾶσαι αἱ ἐκτενεθε-
 γλῶσσαι ἔχουσι τοιοῦτον ἰδίωμα· ὡς ὁ κοινὸς ἄνθρωπος
 ἐννοεῖ ὀλίγον, ἢ καὶ παντάπασι τὸν ὁμογενῆ του, τὸν
 κατοικοῦντα ἐπὶ τὰ ἀντικείμενα πέρατα τοῦ τόπου· ἔθνη
 γίνονται εὐσπερίγραπτοι οἱ βαθμοὶ μιᾶς γλώσσης, οἱ εὐ-
 ρισκόμενοι μεταξὺ τῶν δύο τοῦ τόπου ἄκρων, ἢ καὶ πολ-
 λάκις μεταξὺ μικρῶν ἀπεσηματίων. Αἱ τοιαῦται γλῶσ-
 σαι, εἰάν θέν συσχεθῶνται δι' ἐμπορίου ἀκμαίου, καὶ ἀμε-
 ταβλήτων χαρακτῆρων τῶν γραμμάτων, κινδυνεύουσι νὰ
 καταδιαιρεθῶσιν εἰς πολλὰς διαλέκτους. Ταῦτα καὶ παλ-
 λά ἄλλα αἷτια ἐγένησαν νέας γλώσσας καὶ διαλέκτους·
 ὡς αἱ γλῶσσαι ἐσχηματίσθησαν ἰσοσικογενεῖαι τινεσ,
 εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκεται μήτηρ, ἀδελφαί, θυγατέρες
 καὶ συγγενεῖς. Οὕτω μετὰ παρέλευσιν πολλῶν χιλιᾶδων
 ἐνιαυτῶν συνεξήθησαν κατὰ μικρὸν, ἴσως ἐκ μιᾶς μένης,
 ἀναρίθμηται γλῶσσαι, τὸ πλεῖστον τῶν ὁπίω μέρους θέν

εἶναι εἰτι ἐντελῶς γνωσόν. Αὐταὶ κρίνονται ἄξιοι μελέτης, διὰ τὸ κοινὸν ἐμπόριον, καὶ διὰ τὴν ἰσορίαν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἰσορίαν.

§. 3.

Περὶ Θρησκείας.

Καὶ αἱ Θρησκείαι συνέστησαν σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῶν γλώσσων· ὅθεν λέγονται καὶ γνωῖμαι διαφοροὶ περὶ τῆς αὐτῶν ἀρχῆς. Ἄφ' οὗ ὁ ἀνθρώπος ἐξήσκησε τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, παρετήρησε τὴν φύσιν, ἠσθάνθη τὴν ἀρχὴν του, καὶ εἶσε τοὺς ὄρους τῶν εὐλασίων του ὑπεράνω τοῦ τάφου· τότε καὶ ἡ Θρησκεία ἔλαβε τὴν πρώτην ὑπαρξιν. Ἄλλ' αἱ μὲν γλώσσαι προέκυψαν κατὰ μικρὸν· τὰ δὲ τῶν Θρησκείων οὐσιώδη ὄνυματα εἰς μίαν. Ἄνθρωποι μεγαλοφυεῖς κατιδύοντες ἐκ τῆς καλλονῆς τῆς φύσεως τοῦ δημιουργοῦ αὐτῆς, εὐρίσκαξαν τοὺς συγχρόνους αὐτῶν ὁμογενεῖς τὴν τοῦτου λατρείαν. Αὕτη ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ διατηρηθῆται καὶ ἐκτείνεται διὰ τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας, καὶ τῆς ἐκουσίας ἀποδοχῆς· ἐξετάθη πολλάκις καὶ ἐσηρίχθη διὰ βίας ἀλόγου· ὥστε ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ ἦναι ἐντε μυστήριον τῆς συνειδήσεως, ἀποκατέστη ἔργον δημόσιον τῆς πολιτείας, καὶ συνέμιχθη πανταχοῦ σχεδὸν μετ' αὐτῆς διὰ νόμων, καὶ τρόπων πολυειδῶν. Διὰ τοῦτο ἡ Πολιτικὴ Γεωγραφία δὲν παρατρέχει αὐτὴν ὀπίσω· ἀλλ' ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐνούσης σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὰ πολιτικὰ πράγματα.

Αἱ θρησκείαι ὡς πρὸς τὴν δημοσίαν ὁμολογίαν εἶναι ὀλιγώτερον πολυειδεῖς, ἢ αἱ γλώσσαι. Τινὲς αὐτῶν ἐξετάθησαν θαυμασίως εἰς πολλὰ, καὶ παντάπασιν ἐτηρίγλωσσα ἔθνη. Πᾶσαι αἱ ὑπάρχουσαι ἤδη θρησκείαι διαιροῦνται εἰς δύο γενικὰς κλάσεις, τῆς Μονοθείας καὶ Πολυθείας. Μονόθεοι λέγονται, οἱ δοξάζοντες ἰν Ὁν δημιουργὸν καὶ συνεκτικὸν τοῦ παντός, Μεταξὺ τούτων συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ λεγόμενοι Θεογνώσται, οἵτινες δὲν δέχονται τινὰ ἀποκάλυψιν· ἀλλὰ γινώσκουσι καὶ πίθονται ἵνα μένουσιν Θεόν, διὰ τῆς ὁδηγίας τῆς συνείδησός. Οἱ τοιοῦτοι εἶναι διεσπαρμένοι μεταξὺ πολλῶν θρησκειῶν, καὶ ἴσως ἡ θρησκεία αὐτῶν δὲν ἀκολουθεῖται ὑπὸ ἔθνος ἐλοκλήρου. Ἡ Μονοθεία διαιρεῖται εἰς τρεῖς κεφαλαιώδεις κλάδους. Πρῶτος αὐτῶν εἶναι ἡ Ἑβραϊκὴ θρησκεία, ἣτις ἐξῆλθε κατ' ἀρχαίς ἐκ τῆς πολυθείας, καὶ εἶναι ἀρχαιοτέρα τῶν λοιπῶν. Δεύτερος δὲ, ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία, ἡ ἐποικεδομηθεῖσα ἐπὶ τὴν Ἑβραϊκὴν· καὶ Τρίτος, ἡ Μουαμετανικὴ θρησκεία, ἡ συρραφείσα ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς καὶ Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἴσως εὐρίσκονται καὶ ἄλλαι μονοθεϊκῆς θρησκείαι, ὑπολαβόμεναι εἶναι ἢ τῶν Σειτικῶν· δύσκολου ὅμως ναὶ ἐξηγηθῆ σαφῶς ἢ θρησκεία τινὸς ἔθνους, ἣτις δὲν ἔχει δόγματα ἔγγραφα, ἢ εἰὰν ἔχη, δὲν δύναμιθα ναὶ τὰ ἀποκινήσωμεν. Διὰ τοῦτο ἐμμένομεν εἰς τὰς περὶ θρησκειῶν γνώσεις τῶν ἀρχαιοτέρων, ἕως οὔ ἀνακαλυφθῆ ἡ ἀλήθεια ὑπὸ τῶν μεταγενεσιτέρων.

Καὶ αἱ τρεῖς αὗται θρησκείαι διδάσκουσι τὴν ὑπαρξίν ἑνὸς Θεοῦ Δημιουργοῦ τοῦ παντός, καὶ διαφέρουσιν

ἀλλήλων κατὰ τὰ περὶ αὐτοῦ δόγματα, τὰ ὅποια σώζει ἐκάστη ἔγγραφα ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑπαρξέως αὐτῆς. Ταῦτα ὅμως τὰ ἔγγραφα δόγματα αὐτῶν συνοδεύονται ἀνεκάθειν μὲ παραδόσεις ἔγγραφοις καὶ ἀγράφοις, ἧ ἐξηγοῦνται διαφόρως ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων διαστήματων αὐτῶν διδασκάλων. Ὅθεν τινὲς μὲν τῶν ὁπαθῶν αὐτῶν σέβονται τὰς παραδόσεις καὶ ἐξηγήσεις ταύτας· τινὲς δὲ ὄχι. Διὰ ταῦτα ἐκάστη τῶν Ὁρησκειῶν τούτων ἔπαυε διάφορα σχίσματα, καὶ διηρέθη εἰς κλάδους τινάς. Ὅσοι ὁπαδοὶ αὐτῶν τηροῦσι τὰς ἀρχαιοτάτας παραδόσεις, ὀνομάζονται Ὁρθόδοξοι· ὅσοι δὲ μὴ, Αἰρετικοί.

Ἡ Ἑβραϊκὴ Ὁρησκεία διαιρεῖται εἰς δύο κεφαλαιώδεις αἰρέσεις, τοὺς Ταλμουθίτας, ἢ Ραβινίτας, καὶ τοὺς Καραΐτας. Οἱ πρῶτοι ἐκτὸς τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς πιστεύουσιν ἀδιστακτως καὶ τὸ Ταλμουθ, τὸ περιέχον τὰς ἔγγραφους παραδόσεις τῆς Ὁρησκείας τῶν. Οἱ Καραΐται ὅμως δὲν δέχονται τὰς τοιαύτας παραδόσεις.

Ἡ Χριστιανικὴ Ὁρησκεία διαιρεῖται εἰς τρεῖς κεφαλαιώδεις κλάδους, τὴν Ἀνατολικήν, τὴν Δυτικὴν, καὶ τὴν Εὐαγγελικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ τελευταία αὕτη ἐκκλησία ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία ῥητὰ, τῶν Δουθέρων, τῶν Ρεφορμάτων, καὶ τὸ τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας, ἧτις περιέχει τὸ δόγμα τὸ Ἐπισκοπικόν, τὸ Πρεσβυτέριον, καὶ τὸ Ἀνεξάρτητον. Προσέτι ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς ἐκκλησίας προέκυψαν διάφορα μικρὰ ῥητὰ, ὅσων οἱ Σοσινοῦοι, οἱ Ἀρμενιοῦοι, οἱ Μεμονίται, οἱ Ἀναβαπτισταί, οἱ

Ἀδελφοποιητοί, οἱ Κουαίκοι κ. τ. Τὸ ἀρχαι-
μότερον ῥητὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ τῶν
Ὁρθοδόξων, ἐξ οὗ ἀνεφύησαν ῥητὰ ἄλλα, τῶν Νιγη-
ριανῶν, τῶν Μαρωνιτῶν, καὶ τῶν Μοτογυητικῶν,
τοῦ ὁποίου αἰρέσεις εἶναι τὸ ῥητὸν τῶν Τάκωβιτιδῶν,
τῶν Κοπτῶν, καὶ τῶν Ἀρμενίων.

Ἡ Μουαμετανική Ὁρησκεία διαφέρει ἀπὸ
τῶν κεφαλαιώδεις αἰρέσεις. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ Σουννα-
τική, ἥτις ἔχει ὀπαδοὺς πάντας τοὺς Μωαμετανούς
τῶν λεγομένων τεσσάρων ὀρθοδόξων τελετῶν, οἱ ὅποιοι
σέβονται τὸ Σουννά, ἥτις τὰς ἐγγράφους παραδόσεις
τοῦ Μουαμίν, ὡς καὶ τὸ Κοράν, καὶ ὑπολαμβάνουσι
τοὺς τρεῖς πρώτους Καλιφῆς ὡς νομίμους τοῦ Μουαμίν
διαδόχους. Ἡ ἐτέρα κεφαλαιώδης αἰρέσις εἶναι ἡ Σιϊ-
τική, ἥτοι ἡ ἀποστατικὴ, ὡς ἀποχωρισθεῖσα τῆς πρώ-
της. Ὅπαδοὶ αὐτῆς ὑπάρχουσι πάντα τὰ αἰρετικὰ ῥητὰ
τοῦ Μουαμετανισμοῦ, καὶ μάλιστα οἱ τοῦ Ἀλή λατρευ-
ταί. Οὗτοι δὲν δέχονται τὰς εἰρημένους ἐγγράφους παρα-
δόσεις, οὔτε τὸ Κοράν ὡς ὑπὸ θείας χειρὸς γεγραμμέ-
νου, καὶ θεοτάτου τοῦ Ἀλήν ὡς ὑπερτατοῦ ἁγίου, καὶ
γενήσιου Καλιφῆν, ὡσαύτως καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ.
Αἱ λοιπαὶ τῶν Μουαμετανῶν αἰρέσεις, αἱ κατοχρηστικῶς
Σιϊτικαὶ ὀνομαζόμεναι, εἶναι ὡς 72, καὶ διαιροῦνται εἰς
8 ἢ κεφαλαιώδεις κλάσεις, ἐξ ὧν ἑκάστη ἔχει ὄνομα ἰδιαί-
τερον, καὶ 13 διάφορα ῥητὰ. Οἱ κυρίως ὀμως Σιϊταὶ δι-
αιροῦνται εἰς πέντε κεφαλαιώδεις αἰρέσεις, καὶ τούτων
ἑκάστη εἰς ἰδιαιτέρα ῥητὰ μικρὰ.

Ἡ δευτέρα γενικὴ κλάσις τῶν Ὁρησκειῶν εἶναι ἡ

Πολυθετα, ἢ Εἰδωλολατρεία. Αὕτη ἀποδίδει τὴν θεῖαν λατρείαν εἰς διάφορα ὄντα, ἢ λογικὰ, ἢ ται ἀνθρώπους, ἢ ἄλογα καὶ ἀναίσθητα. Ἐκ τούτου λοιπὸν διαιρίζεται εἰς κλάσεις εἰδικωτέρας δύο, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τοὺς ἀνθρωπολάτρας, οἵτινες λατρεύουσι τοὺς προπάτορας, τοὺς συνίστορας τοῦ ἔθνους, τοὺς εὐεργέτας, ἢ τοὺς ἥρωας αὐτῶν· ἡ δὲ δευτέρα, τοὺς κτισματολάτρας, τῆς ὁποίας εἶναι πολυειδῆ τὰ συστήματα· οἷον ὅτι πρῶτον φαίνεται εἰς τὰς περιορισμένας παιδικῆς φρένας καλὸν, ἢ κακὸν, ὅτι εἶναι ἀκατάληπτον καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπον· τοῦτο λατρεύεται ὡς θεός. Τινὲς τῶν θρησκείων τούτων ὑπάρχουσι σκοτειναὶ καὶ θρηνώδεις· ὡς ἀπαιτοῦσιν ἀίματιώδεις θυσίας, καὶ ἐνίοτε καὶ ἀνθρώπινο υἱό. Ἐγρηγοί μεταξὺ τῶν Πολυθεῶν νομίζονται οἱ Ἀσρολάτραι Διασάτοι, ἐξ ὧν τινὲς μὲν λατρεύουσι τὸν ἥλιον, ἢ τὴν σελήνην, ἢ καὶ ἓνα τινὰ τῶν ἀστέρων· τινὲς δὲ πλείονας, ἢ πάντας τοὺς ἀστέρας, καὶ ἄλλοι ὅλον ὄμοῦ τὸν οὐρανόν. Διὰ ταῦτα τινὲς διαιροῦσι τὴν Ἀσρολατρείαν ἀπὸ τῆς λοιπῆς κτισματολατρείας.

Μεταξὺ τῆς κυρίως μονοθείας καὶ πολυθείας ἐπέχουσι τὸν μέσον τόπον τινὲς θρησκείαι, αἱ ὅποια λατρεύουσιν ἓν αἰώνιον Ὄν, παντοδύναμον καὶ κυριεῦον τοῦ πάντος, τοῦ ὁποίου ἐκπληροῦσι τὰς ἀσχολίας θεοὶ δεύτεροι, ἀπήκοοι αὐτοῦ, οἵτινες ἔχουσι δυνάμιν μεγάλην, ἀλλὰ περιορισμένην· ὅθεν λατρεύουσιν αὐτοὺς κατ' ἐξοχὴν οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἐνεργούντας ἀμέσως ἐπὶ τῆς γῆς. Πολλὰ θρησκείαι λατρεύουσι καὶ δύο θεούς· ἓνα ἀγαθοποιόν, καὶ ἓνα κακοποιόν, τὸν ὁποῖον σέβονται εἰς ἀποφυγὴν τῶν

καίων. Οἱ πλείους ὅμως ἄνθρωποι ἔχουσι πιστεύσεις, περ-
 κευμένους καὶ ἀμφιβόλους ἐννοίας τῆς Θρησκείας τῆς,
 ὄντες ἀδόξαντοι καὶ ἀμύητοι τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἰσχυροῦ
 αὐτῆς σκοποῦ· ὅθεν ἀφιερώνουσι μόνον τὴν προσοχὴν εἰς
 τὰς ἐξωτερικὰς τελετὰς, τὰς ὁποίας αἰγιάζει ἡ ἀρχαία
 καὶ τὸ ἔθος.

Αἱ πλείους Θρησκείαι ἔχουσι ἕθιμα τεταγμένα, πε-
 λετὰς δημοσίας, τόκευς τινὰς, καὶ εἰσοδομὰς ἰδιαιτέρως
 (ναοὺς) εἰς αὐτὰς, καὶ εἰς συντήρησιν αὐτῶν ἄνδρας τε-
 ταγμένους τοὺς Ἱερεῖς, οἵτινες εἶναι θιόλου ἀφιερωμέ-
 νοι εἰς τὴν Θρησκείαν, καὶ διδάσκουσι τὰ δόγματα αὐτῆς.
 Πάντες οὗτοι δὲν ἔχουσι τὸν αὐτὸν βαθμὸν, ἀλλὰ διαφο-
 ροῦ καὶ πολυειθεῖς. Ἐκάστη πολιτεία, ἢ καὶ παλαιὰ ἐ-
 μοῦ πόλις, ἔχουσι ἐξ αὐτῶν ἕνα κοινὸν ἀρχηγόν, ἢ
 μᾶλλον πᾶσα Θρησκεία ἔχει μόνου ἕνα ἀνώτατον Ἱερέα,
 καὶ πολλοὺς ὑπαλλήλους βαθμοῦς. Διακρίνουσι δὲ αὐτοὺς
 ἀπὸ τῶν λαϊκῶν διάφορα προνόμια, ἧτοι ἔχουσι κριτήρια
 ἰδιαιτέρως, τὰ ὁποῖα θεωροῦσι πάντα τὰς ὑποθέσεις τῆς
 Θρησκείας· ὅθεν καὶ νόμους ἰδιαιτέρως, καὶ πραιεσοὺς καὶ
 κριτὰς ἐκ τοῦ αὐτῶν τάγματος. Αἱ εἰς συντήρησιν τῶν ναῶν,
 τῶν ἱερῶν σκευῶν, τῶν τελετῶν, καὶ τῶν ἱερῶν προσώπων
 ἀναγκαῖαι δαπάναι, πηγάζουσι ἐξ ἀφιερωμάτων τῆς πολι-
 τείας καὶ τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ἐκ προσφορῶν, κτηνιά-
 των καὶ διαθηκῶν. Ἐντεῦθεν συνεστήθησαν τὰ ἱερά Ἰερα-
 ρεῖα, τὰ ὁποῖα σέβεται ὁ λαός. Πάντα ταῦτα εἶναι
 ἰκανῶς συνδεδεμένα μὲν τὴν διοίκησιν τῶν πολιτειῶν,
 καὶ μάλιστα τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα προσάπτουσι πάντα
 σχεδὸν αἱ πολιτεῖαι εἰς μίαν μέσην Θρησκείαν, καὶ παρα-

βλέπουσι τὰς λοιπὰς. Διὰ τοῦτο τινὲς πολιτεῖαι δίδουσι
 τοὺς πολιτικούς βαθμοὺς μόνον πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς
 προνομισθείσης θρησκείας, καὶ κατὰ τόπους ἔχουσι μόνον
 αὐτοὶ τὰ πολιτικὰ δίκαια, καὶ τὰ προνόμια τῶν ἀεινήτων
 κτημάτων. Διὰ τοῦτο ἄλλαι τινὲς πολιτεῖαι δὲν συγχω-
 ροῦσι τελείως ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας αὐτῶν ἄλλην θρη-
 σκεῖαν, ἢ συγχωροῦσι μὲ τρόπον πολὺ περιορισμένον καὶ
 δυναστικόν. Διὰ τοῦτο ἄλλαι πάλιν πολιτεῖαι δὲν δέχονται
 παντελῶς τὸν ἑτερόθρησκον, ἐν τῇ ἑαυτῶν ἐπικρατείᾳ, καὶ
 ἄλλαι βάρβαροι ἀπαγορεύουσιν ἐπὶ ποινῇ θανάτου, πρὸς
 τοὺς ὀπαδοὺς τῆς προνομισθείσης θρησκείας, τὴν ὁμολο-
 γίαν ἄλλης θρησκείας. Αὕτη ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας προ-
 τιμωμένη θρησκεία ὀνομάζεται Ἐπικρατοῦσα, ἢ
 Δεσπόουσα· αἱ δὲ περιορισμέναι λοιπαὶ θρησκείαι
 λέγονται Ἀνεκταί. Ἐντεῦθεν ἀναπηγάζει ἡ ἀποτρό-
 πος καὶ βδελυκτὴ ζηλοτυπία καὶ ὑπόψια ἐναντίον τῶν
 λοιπῶν θρησκειῶν, τὰ ὅποια εἶναι πάθη ἀναξιώτατα εἰς
 θρησκείαν, ἣτις ἐπαγγέλλεται τὴν λατρείαν τοῦ ὑπερτάτου
 ὄντος. Ἐπειδὴ φυσικὰ οἱ ἄνθρωποι δὲν δύνανται νὰ συμ-
 φωνήσωσιν εἰς τὴν παράστασιν καὶ ἐννοιαν τοῦ ἀοράτου ὄν-
 τος· διὰ τοῦτο διηγέθησαν μεταξύ αὐτῶν ἐχθροπάθειαι,
 θρησκευτικαὶ ἀπέχθειαι, διωγμοὶ, καὶ πολλάκις καὶ πό-
 λεμοι θηριώδεις. Εἰς αἰωνίαν βεβαίωσιν τῶν δογμάτων
 τινὲς θρησκείαι συνεζήθησαν Σύμβολα, τὰ ὅποια δια-
 τίθενται τακτικῶς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, πρὸς πάντα
 τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς, καὶ διατηροῦνται ἀγρύπνως ἀκίβδηλα
 καὶ ἀλώβητα ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἱερατείου. Οὕτω λοι-
 πὸν ἡ θρησκεία, ἣτις κυρίως εἶναι ἔργον τῆς συνειδήσεως,

συνέχεται πανταχοῦ ἰσχυρώς με τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, διὰ τῆς ἀγρύπνου τῆς πολιτείας φροντίδος ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν ὁμολογητῶν αὐτῆς· διὰ τῆς τῶν ἱερέων ἐπιφροσύνης εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα· διὰ τῆς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ὑπηρετῶν σωζομένης σχέσεως· διὰ τῶν κτημάτων καὶ προνομίων, καὶ διὰ τῆς ἀνοχῆς, ἢ ἀπαγορευσεως τῶν λοιπῶν θρησκειῶν· ὥστε χωρὶς βίαιότητος πολιτικοῦ κλάου δέν ἀποσπᾶται θρησκεία ἀπὸ πολιτείας.

§. 4.

Περὶ Πολιτισμοῦ.

Ἐκαστος ἀνθρώπος, ἔταν γενναῖται ὑγιῆς, ἔχει δύναμιν ἔμφυτον εἰς τὸ νὰ συλλογίζηται καὶ μαθαίνη, καὶ εἰς τὸ νὰ γίνηται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κάτοχος γνώσεων καὶ δεξιότητων. Ἡ εἰσαμύρφωσις, ἢ τελειοποίησις τῶν ἐμφύτων τούτων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις σκοπεῖ τὴν ὑφέλειαν τοῦ σώματος, τῶν ἠθῶν, καὶ τῶν γνώσεων αὐτοῦ, ὀνομάζεται Πολιτισμός. Τοῦτον τὸν πολιτισμὸν ἀναπτύσσουν κυρίως αἰτία ἐξωτερικὰ, ἣτοι ἡ ἀνάγκη, τὸ κλίμα, ἢ διαγωγή, ἢ ἀνατροφή, ἢ ἀγωγή καὶ ἢ διδασκαλία. Ἡ μὲν ἀνάγκη βιάζει τὸν ἀνθρώπου νὰ συλλογίζηται περὶ βοηθημάτων· ὥστε αὕτη εἶναι ἡ μήτηρ τῶν ἐφευρέσεων. Τὸ δὲ κλίμα δέν ἐνεργεῖ γενικῶς μένου εἰς τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα, τὸ ἄμεσον ὄργανον πάντων τῶν ψυχικῶν ἔργων· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· διότι καθὼς αἱ εὐδαίαι ἡμέραι ἀποκαθιστῶσι τὸν ἀνθρώπου